

Differentiëren in de praktijk

Handvatten en voorbeelden voor
vaksectieleiders en docenten in het VO



Brigitte van Hilst
Maarten Jiskoot
m.m.v. Detje de Kinderen

 **CED**
groep

Als leren je lief is

Differentiëren in de praktijk

Handvatten en voorbeelden voor
vaksectieleiders en docenten in het VO

Brigitte van Hilst
Maarten Jiskoot
m.m.v. Detje de Kinderen

Colofon

Auteurs

Brigitte van Hilst, Maarten Jiskoot m.m.v. Detje de Kinderen

Redactie

Karin van Breugel

Tekstredactie

Luutje Niemantsverdriet

Vormgeving

Ton Kuijpers Vormgeving

Druk

Realbooks.nl

Eerste druk, 2022

ISBN 978-90-831926-1-1

© 2022 CED-Groep, Rotterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door foto-kopieën, opname, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Overzicht handvatten	04
Voorwoord	05
Leeswijzer	07
1. Waarom differentiëren?	09
1.1 Tegemoetkomen aan verschillen tussen leerlingen	10
1.2 Een visie op differentiëren	14
1.3 4D-model	16
1.4 Differentiëren op verschillende lagen binnen de school	17
1.5 Functioneringsniveaus als basis voor de indeling in de klas	19
1.6 Van functioneringsniveaus naar arrangementen	23
2. Differentiëren in de vaksectie	29
2.1 Leerlingen in beeld met het 4D-model – data en duiden	32
2.2 Basis- en streefdoelen in beeld (onderwijsleerbehoefte)	46
2.3 Methode als basis om te differentiëren	55
3. Differentiëren in de klas en de les	63
3.1 De lesvoorbereiding	64
3.2 Binnenkomst en introductiefase	67
3.3 Instructiefase(s)	78
3.4 Verwerkingsfase	85
3.5 Terugkoppeling en afrondingsfase	96
4. Wat vraagt differentiëren van leerlingen?	101
4.1 Wat betekent differentiëren voor de leerling?	102
4.2 Differentiëren op eigenaarschap en zelfsturing van leerlingen	106
4.3 Basisbehoefte vanuit de zelfdeterminatietheorie	109
4.4 Wat is er nog meer nodig vanuit de school?	115
5. Tien praktische voorbeelden en instrumenten	121
Bijlagen	
Bijlage 1: Opbrengstgericht werken in 4D	137
Bijlage 2: Verwerkingsopdracht; werken met duidelijke doelen	138
Meer uitgaven van de CED-Groep	139
Literatuur	141

Overzicht handvatten

1. Waarom differentiëren?	09
• Handvat 1: Hoe verdeel je zelf een klas in drie niveaus?	22
2. Differentiëren in de vaksectie	29
• Handvat 2: Een datajaarkalender opstellen	33
• Handvat 3: Standaarden formuleren	36
• Handvat 4: Warme overdracht tussen leerjaren	38
• Handvat 5: Na elke periode evalueren en bijstellen	40
• Handvat 6: Data duiden vanuit leerstofonafhankelijke toetsen	42
• Handvat 7: BIT-arrangementen maken voor lezen Nederlands	44
• Handvat 8: Kerndoelen naast leerlijn methode leggen, basisdoelen vaststellen en hiaten opsporen	47
• Handvat 9: Standaarden formuleren	49
• Handvat 10: Doelenlijst als moment voor formatief handelen	52
• Handvat 11: Checklist criteria methode als basis voor differentiatie	55
• Handvat 12: Beoordelen of het lesmateriaal uitdagend genoeg is voor topleerlingen	60
• Handvat 13: Scan differentiatie vaksectie	61
3. Differentiëren in de klas en de les	63
• Handvat 14: De Begintaak	68
• Handvat 15: Enkele andere Teach-technieken	69
• Handvat 16: Lesdoelen en succescriteria	71
• Handvat 17: Drie praktijkvoorbeelden	79
• Handvat 18: Voorbeeld lesmodel differentiëren met instructie volgens BIT	82
• Handvat 19: Mastery learning en pre-teaching	83
• Handvat 20: Differentiëren in (werk)vormen	88
• Handvat 21: Differentiëren in werkplek	89
• Handvat 22: Differentiëren in opdrachten en huiswerk	91
• Handvat 23: Differentiëren in feedback	93
4. Wat vraagt differentiëren van leerlingen?	101
• Handvat 24: Routine	103
• Handvat 25: Metacognitieve vaardigheden	104
• Handvat 26: Mate van eigenaarschap	107
• Handvat 27: Gemeenschappelijke taal en organisatie binnen de school	116

Voorwoord

De laatste jaren is het maatschappelijke probleem van de (on)gelijke kansen in het onderwijs weer op de agenda gekomen. De Onderwijsraad heeft in zijn advies *Later selecteren, beter differentiëren* (Onderwijsraad, 2021) een duidelijk standpunt ingenomen om de kansengelijkheid te bevorderen. De raad merkt op dat *'leerlingen onvoldoende kans krijgen op onderwijs dat recht doet aan hun capaciteiten en ontwikkeling'* en is van mening dat we hiermee leerlingen tekortdoen en dat talent verloren gaat. Het advies is kort samengevat: *'Selecteer later, differentieer beter!'* We zien dat in een reactie hierop scholen weer opnieuw twee- of driejarige heterogene brugklassen – dakpanklassen – gaan invoeren, waardoor leerlingen meer tijd hebben om te laten zien wat zij kunnen. Wij sluiten ons aan bij de oproep om beter te differentiëren en dit in de hele school meer aandacht te geven. Zowel in heterogene als in homogene klassen en zowel in de onderbouw als de bovenbouw.

Om leerlingen die gelijke kansen te geven, is het belangrijk hun leerbehoeften te kennen. Alleen dan kunnen we het maximale uit hun potentieel halen. In de lessen is daarom een gedifferentieerde aanpak aansluitend op die verschillende leerbehoeften nodig. Een treffende quote van een van de scholen die wij ondersteunen:

'Het allerbelangrijkste punt is dat docenten zich afvragen: wie zitten er nou voor mijn neus? Het antwoord kan dan niet zijn "28 havo4-leerlingen". Het antwoord moet zijn: "28 leerlingen van wie wij denken dat ze in staat zijn om uiteindelijk het havo-diploma te halen. Deze leerlingen hebben heel verschillende bagage en verschillende behoeften en moeten ook op verschillende manieren worden uitgedaagd."

Lex Veldhuizen, schoolleider Hervormd Lyceum West, Amsterdam, 2022

Aansluiten bij die bagage en handelen op basis van de verschillende behoeften van leerlingen is de essentie van differentiëren in de klas en school. Daarbij is het doel om voor alle leerlingen het maximale rendement uit de lessen te halen. Hiermee is differentiëren niet alleen een opdracht van de docent in de klas. Wij zien differentiëren als een brede pedagogische, didactische benadering die door de hele school onderschreven en gesteund moet worden.

Daarom zetten we in dit boek uiteen wat differentiëren betekent voor de vaksectie, de klas, de leerling en de schoolleiding. Met praktijkbeschrijvingen en quotes hopen we dat de lezer zich herkent in de situatie en de eigen context van zijn school. We geven op het niveau van de vaksectie, de klas en de leerling concrete handvatten om op school en in de klas aan de slag te gaan. In een ander vak, met een andere context zal de uitwerking hiervan anders zijn. We moedigen de lezer aan inspiratie te ontleen aan de voorbeelden en handvatten en om hier een eigen invulling aan te geven.

Met deze praktische gids over differentiëren in de school, in de vaksectie en in de klas willen we docenten ondersteunen. Voor docenten die elke les weer leerlingen willen helpen het beste uit zichzelf te halen en zoeken naar concrete mogelijkheden om te differentiëren.

We danken alle scholen waar we het differentiëren in de klas mochten begeleiden en ondersteunen. De waardevolle uitwisseling in de bijeenkomsten met docenten hebben ons gevoed en ons in ons denken gescherpt. De thema's die we met docenten, schoolleiders en collega's bespraken, hebben we steeds verder ontwikkeld zodat ze passender werden voor de praktijk van alledag.

Van de volgende docenten mochten we voorbeelden gebruiken in ons boek, we danken: Heidi Lutgendorff, Joyce Emmelkamp, Ellen Kleemans, Fayola Klaris, Claudia van Overbeek, Sophie van der Veen-Amt, Joan Tfai en Enita de Vries. Bij een aantal voorbeelden konden we de docent niet meer achterhalen; mocht je je in een van de voorbeelden herkennen, neem dan contact met ons op.

De scholen die we in het bijzonder bedanken, zijn: Ir. Lely Lyceum (Amsterdam), Hervormd Lyceum West (Amsterdam), Olympia College (Rotterdam), Hoeksch Lyceum (Oud-Beijerland), Trevianum Scholengroep (Sittard), Antonius Carmel-college (Gouda), Comenius College (Capelle aan den IJssel) en Melanchthon De Blesewic (Bleiswijk).

We hebben dankbaar gebruikgemaakt van de quotes van de schoolleiders die we over differentiëren in hun school mochten interviewen. We noemen hier Lex Veldhuizen, Marcel Verbij en Rachael Clijdesdale.

Brigitte van Hilst en Maarten Jiskoot
m.m.v. Detje de Kinderen

Leeswijzer

Dit boek bestaat uit vijf hoofdstukken. De hoofdstukken zijn zo opgebouwd dat differentiëren op elke laag binnen de school verduidelijkt wordt. In de hoofdstukken gebruiken we met regelmaat:

- *Handvatten*
Deze dienen als actie- en aangrijpingspunt om praktisch met differentiëren aan de slag te gaan.
- *Quotes*
Het gaat om fragmenten uit interviews met schoolleiders die recent met differentiëren binnen de school aan de slag zijn gegaan. Deze quotes werpen licht op de afwegingen die zijn gemaakt en de besluiten die werden genomen om differentiëren handen en voeten te geven.
- *Praktijkvoorbeelden*
Dit zijn sprekende differentiatievoorbeelden, voortkomend uit onze samenwerking met schoolleiders, vaksecties, docenten en leerlingen.
- *Scans*
Deze zorgen voor de nodige reflectiemomenten in het boek.

In hoofdstuk 1 staat de vraag *Waarom differentiëren?* centraal. De aanleiding en het doel van differentiëren zijn bepalend voor de uitvoering binnen de school. Ook beschrijven we het belang van een duidelijke visie op differentiëren, voorzien van voorbeelden van hoe dit in de praktijk tot stand komt. Tot slot lichten we de 4D-werkwijze (Data, Duiden, Doelen, Doen) toe voor differentiatie op verschillende lagen binnen de school.

Wat differentiëren kan betekenen voor de vaksectie komt aan bod in hoofdstuk 2. Voor elke vaksectie is de aanleiding, noodzaak en daarmee het belang van differentiëren verschillend. De 4D-werkwijze geeft houvast bij gezamenlijke afspraken en werkwijzen voor differentiëren op vaksectieniveau. Het draagt bij aan een uniforme aanpak. Verder geven we in dit hoofdstuk voorbeelden van hoe je als vaksectie met een datajaarkalender, het leerlingvolgsysteem (LVS) en een goede warme overdracht planmatig zicht en grip houdt op verschillen tussen leerlingen. De inzichten (data) die dit oplevert, stelt de vaksectie in staat om de uiteenlopende onderwijsbehoeften van leerlingen scherp te krijgen en hier vervolgens naar te handelen (differentiëren). Het werken met onderwijsarrangementen (basisarrangement, intensief arrangement en toparrangement) verduidelijken we in het laatste deel van dit hoofdstuk met handvatten, praktijkvoorbeelden en scans.

Hoe differentiëren concreet in de les kan worden toegepast, beschrijven we in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk zetten we voorbeelden uiteen per lesfase: lesvoorbereiding, introductie, instructie, verwerking en afronding. We lichten per lesfase toe hoe je als docent kunt differentiëren met didactische technieken, concrete lesdoelen, feedback en verwerkingsopdrachten.

In hoofdstuk 4 lees je alles over wat differentiëren eigenlijk van leerlingen vraagt. We beginnen met het belang van routine. Daarna staan we stil bij de afzonderlijke (metacognitieve) vaardigheden waar bij differentiatie in de les een beroep op wordt gedaan. Differentiëren houdt automatisch in dat er leerlingen zijn die in meer of mindere mate eigenaarschap hebben over hun eigen leren. We verduidelijken dit begrip en koppelen het aan differentiëren in de les. Aansluitend staan we stil bij de drie basisbehoeften van leerlingen volgens de zelfdeterminatietheorie: relatie, competentie en autonomie. Op welke manier draagt differentiëren bij aan deze basisbehoeften en hoe kunnen we de motivatie van leerlingen hierdoor versterken? We besluiten dit hoofdstuk met mooie voorbeelden van hoe schoolbrede acties tegemoet kunnen komen aan de differentiatiebehoeften van leerlingen. Denk aan keuzevrijheid bij lesroosters, extra begeleidingsuren en een gemeenschappelijke taal en werkwijze bij differentiëren.

Tot slot worden in hoofdstuk 5 tien praktische voorbeelden en instrumenten opgesomd en voorzien van een korte toelichting. De voorbeelden bestaan uit lesvoorbereidingen, lesmodellen, lesopdrachten en arrangementbeschrijvingen die docenten zelf ontwikkelden. In onze toelichting op elk voorbeeld noemen we wat er zo sterk aan is en op welke manieren het voorbeeld bijdraagt aan goed differentiëren. De voorbeelden en instrumenten hebben betrekking op een specifiek vak en dienen ter inspiratie om te vertalen naar jouw eigen vak.

Hoofdstuk 1

Waarom differentiëren?



Er kunnen verschillende redenen zijn om met differentiëren aan de slag te gaan. In dit eerste hoofdstuk noemen we vier hoofdredenen. De reden voor differentiëren heeft namelijk veel invloed op de uitvoering en implementatie ervan binnen de school en de lessen. Aansluitend geven we voorbeelden van een visie en een theoretisch kader die houvast bieden bij de gezamenlijke invulling en uitvoering van differentiatie. We besluiten dit hoofdstuk met praktische voorbeelden van maatwerkarrangementen.

1.1 Tegemoetkomen aan verschillen tussen leerlingen

Tegemoetkomen aan de verschillende leer- en onderwijsbehoeften van leerlingen is een uitdaging waar elke docent mee te maken heeft. De wijze waarop een docent in de dagelijkse lespraktijk differentieert, hangt af van het doel dat hij ermee wil bereiken. Differentiëren is namelijk geen doel op zich, maar een middel.

Differentiatie is een onderwijsbenadering waarbij docenten proactief de inhoud van het onderwijs en de leermaterialen, de gevraagde activiteiten en de producten van leerlingen aanpassen. Dit doen ze om tegemoet te komen aan verschillende leerbehoeften van individuele leerlingen of van kleine groepen leerlingen. Daarmee vergroten ze de leermogelijkheden van alle leerlingen in de klas. (Tomlinson, 2017)

We onderscheiden vier hoofdredenen om te differentiëren:

- activeren en motiveren van de leerling;
- aansluiten bij het niveau van de leerling;
- effect en impact van de les vergroten;
- kansengelijkheid bevorderen.

Deze vier doelen kunnen voor een deel naast elkaar bestaan. Toch is het belangrijk om het gewenste doel centraal te zetten voordat er gekozen wordt voor een aanpak. We verduidelijken dit aan de hand van het volgende voorbeeld.

Praktijkvoorbeeld: Lesstart op basis behoeften van leerlingen

Een docent Engels merkt dat driekwart van zijn havo4-klas passief deelneemt aan de les. De meerderheid van de leerlingen gaat plichtmatig zitten, pakt de boeken erbij en wacht totdat er iemand is die opdraagt wat er moet gaan gebeuren. Hier en daar hebben de leerlingen onderling wel contact, maar het vak Engels is nauwelijks een gespreksonderwerp. De docent merkt echter ook dat enkele leerlingen al bij binnenkomst vragen stellen over de huiswerkopgaven en het nog te maken boekverslag.

In gesprekken met leerlingen vangt de docent af en toe op dat sommigen het vak te saai en simpel vinden, terwijl anderen bij dit hoofdstuk al enkele lessen geleden zijn afgehaakt omdat ze het te moeilijk vonden. Zij hebben de hoop opgegeven. De mentor van de klas vertelde onlangs dat een deel van de leerlingen vanuit huis veel schoolondersteuning krijgt. Bij een andere deel tonen de ouders nauwelijks betrokkenheid en bieden zij geen ondersteuning.

De docent besluit om de les anders te gaan starten. Hij zegt dat de klas bij de paragraaf over verwijswaarden is gebleven en vraagt wie er nog vragen heeft over de gelezen tekst. Drie leerlingen reageren: één leerling stelt een inhoudelijke vraag over de betekenis van een verwijswaard, één leerling vraagt waarom de teksten uit het boek Engels altijd over duffe onderwerpen moeten gaan, één leerling vraagt hoe laat de pauze ook alweer begint. De docent besluit deze les-introductie met de opmerking dat het niet eens zo'n verkeerde score is dat een derde van de klassikale vragen daadwerkelijk over de lesinhoud ging.

Tijdens het vervolg van de les wisselt de docent het zelfstandig lezen van teksten af met een gezamenlijke nabespreking van de bijbehorende vragen.

De docent sluit de les af met de opmerking dat er over drie weken een schriftelijke toets is en dat de verwijswaarden daarin een belangrijk onderdeel zijn.

De docent in deze casus kan verschillende redenen (lees: beoogde effecten) hebben om te gaan differentiëren. De reden is bepalend voor de differentiatieaanpak die hij kiest.

Activeren en motiveren van leerlingen

Is het de docent in deze casus hoofdzakelijk te doen om de passieve houding van de leerlingen? Dan zal hij bij het overbrengen van de lesinhoud op de leerlingen kiezen voor activerende en motiverende vormen. Denk aan een prikkelende startopdracht die aansluit bij de nieuwsgierigheid en beleavingswereld van de leerlingen, keuze-

vrijheid in de verwerkingsopdrachten, het gebruik van verschillende interactieve en digitale leermiddelen en lesactiviteiten waarbij leerlingen ook plezier mogen hebben.

Aansluiten bij het niveau van de leerlingen

Is het de docent in deze casus hoofdzakelijk te doen om de merkbare niveauverschillen tussen de leerlingen? Dan zal hij in elke les kiezen voor een aanpak die rekening houdt met een vertraging of vereenvoudiging en een versnelling of verdiepende uitdaging voor leerlingen. Denk aan werken met twee lesdoelen op verschillende niveaus, aanbieden van verlengde instructie c.q. zelfstandige verwerking na de klassikale uitleg, starten met een voorkennisopdracht die de niveauverschillen in beeld brengt of samenwerkingsvormen waarbij leerlingen elkaar kunnen helpen en uitdagen tijdens de verwerkingsopdrachten.

Effect en impact van de les vergroten

Is het de docent in deze casus er hoofdzakelijk om te doen de impact van de les te vergroten? Dan is het zinvol om veelgemaakte fouten en bestaande vragen in kaart te brengen en om de kritische zelfreflectie van leerlingen te vergroten. Als leerlingen zelf in staat zijn om concreter aan te duiden wat ze nog niet begrijpen, met welke lesinhoud zij nog veel fouten maken en kritischer naar hun eigen werk en dat van een ander kunnen kijken, neemt dit de docent uiteindelijk veel werk uit handen. Dit differentiatiedoel klinkt complexer dan het in de praktijk hoeft te zijn. Denk bijvoorbeeld aan: gebruik van universele formuliertjes voor foutenanalyse, terugvragen en verzamelen van veelgemaakte fouten, stellen van reflectieve vragen en uitdagen van leerlingen om (begeleid of zelfstandig) kritisch naar hun eigen werk en dat van anderen te kijken. Daardoor verbetert zowel hun zelfreflectieve als probleemoplossende vermogen.

Kansengelijkheid bevorderen

Wil de docent in deze casus (ook) iets doen aan de ongelijkheid tussen leerlingen op het gebied van zelfredzaamheid, hulp en ondersteuning die leerlingen kunnen krijgen of toetsvoorkeur? Ofwel, wil de docent differentiëren omdat sommige leerlingen wel (verder) willen maar niet kunnen? Dan kan de docent in zijn differentiatieaanpak bijvoorbeeld rekening houden met extra individuele aandacht voor (huiswerk)opgaven, samenwerkingsopdrachten, verlengde instructie en diversiteit in toetsvormen en leermiddelen waarmee leerlingen aan de slag kunnen. Een grotere diversiteit aan toetsvormen geeft leerlingen de kans om op uiteenlopende manieren aan te tonen dat zij de leerdoelen beheersen.

‘Om te beginnen hebben we onszelf de vraag gesteld of we wel het maximale rendement halen uit de lessen die we organiseren en die op het rooster staan. Een ander punt: we zijn van mening dat het hele circus dat rond lessen wordt gebouwd (bijvoorbeeld steunlessen en RT) eigenlijk heel slecht rendeert, terwijl het wel veel tijd en energie kost om dat allemaal te organiseren en te regelen. Ik kan het niet wetenschappelijk onderbouwen, maar op basis van de veertig jaar waarin ik in het onderwijs rondloop, zeg ik dat we daarin niet het verschil gaan maken. Daarom hebben wij gezegd: laten we beginnen op de plek waar docenten en leerlingen elkaar het meest zien – in de les – en laten we kijken of we het contact en het proces dat daar plaatsvindt kunnen verbeteren. Hoe kun je daar maximaal rendement uit halen?’

Lex Veldhuizen, schoolleider Hervormd Lyceum West

Bovenstaande uitwerkingen geven een indruk van de keuzes waarvoor de docent uit de casus kan komen te staan. De casus die we aanstipten, is gericht op *interne differentiatie*. Ofwel, differentiatie binnen of tijdens de les. Daarnaast heeft de school mogelijkheden om extern te differentiëren. Daarbij gaat het om schoolbreed georganiseerde vormen, zoals schakel- en dakpanklassen in de onderbouw, een flexrooster en toetsing en examinering van een vak op een ander niveau. Aangezien er in de dagelijkse lespraktijk meestal geen sprake is van slechts één differentiatiedoel, zien we vaak combinaties ontstaan van verschillende aanpakken. Het blijft daarbij altijd van belang om een aantal essentiële startvragen te stellen: waarom wil ik gaan differentiëren, wat is het gewenste effect, waar is het mij daadwerkelijk om te doen? Wij merken in de praktijk dat deze vragen tussen docenten onderling of binnen vaksecties weinig worden gesteld. Daardoor is de kans groot dat er geen gezamenlijke taal of visie is op differentiëren.

‘Als organisatie hebben we altijd al heel veel aandacht gehad voor differentiëren, om de niveauverschillen binnen een groep te kunnen hanteren. Organisatorisch kun je natuurlijk al veel, bijvoorbeeld door de inzet van keuzewerktijd of door leerlingen met hetzelfde niveau bij elkaar te zetten. In dat laatste geval hebben twee klassen op hetzelfde uur bijvoorbeeld Nederlands en gaan de verschillende docenten met één of twee niveaugroepjes aan het werk. Hoewel we organisatorisch dus al veel doen, verklaren docenten dat ze het op onderdelen echt moeilijk vonden. Ze wilden meer middelen krijgen om hun differentiatievaardigheden te verbeteren.’

Marcel Verbij, teamleider Olympia College

1.2 Een visie op differentiëren

Een heldere, gezamenlijke visie op differentiëren is van wezenlijk belang voor de verdere uitwerking ervan binnen de school. Elke school bepaalt haar eigen plek in de samenleving en de functie die ze heeft voor de schoolgaande jeugd. De onderwijsvisie van de school maakt duidelijk welke rol de school wil spelen bij het invullen van deze functie en hoe zij dit in de praktijk wil vertalen. Deze onderwijsvisie vormt de basis van de visie op differentiatie. Een belangrijke vraag is wat de leerlingpopulatie kenmerkt. Op welk gebied zijn er verschillen?

Op de ene school zijn er duidelijk merkbare verschillen tussen leerlingen op het gebied van werkhouding, gedrag en sociale vaardigheden. De differentiatievisie zou hier geformuleerd kunnen worden met termen als structuur, omgangsvormen en verantwoordelijkheid.

Op een andere school zijn de verschillen tussen leerlingen op het gebied van (meta)-cognitieve vaardigheden een centraal aandachtspunt. De visie zou hierbij gericht kunnen zijn op uitdaging, Leren leren en individuele kwaliteiten en interesses. Het is ook mogelijk dat er onder de leerlingen grote verschillen zijn in de thuis-situatie. Denk aan sociaaleconomische status en ondersteuningsmogelijkheden. De visie op differentiëren zou in dit geval gericht kunnen zijn op het bieden van gelijke kansen en uiteenlopende ondersteuningsmogelijkheden, zowel binnen als buiten de lessen.

Maar het is ook denkbaar dat er grote verschillen zijn in de uitstroomperspectieven van leerlingen. In deze situatie kan de visie op differentiatie bijvoorbeeld gericht zijn op ontdekken, talentontwikkeling en het in meer of mindere mate praktijkleren.

‘Het vraagstuk van differentiëren speelt zowel in het Praktijkonderwijs als op het vmbo, omdat de niveauverschillen binnen de groepen groot zijn. Ook in de internationale schakelklas (ISK) zien we grote niveauverschillen. In de ISK hebben we zelfs twee analfabetengroepen voor leerlingen die nog nooit onderwijs hebben gehad en nog geen schrift beheersen.

Het Olympia College differentieert om recht te doen aan alle leerlingen en om elke leerling te helpen verder te komen. Wie het in zich heeft, kan opstromen. Alle docenten die hier werken, hebben hart voor deze kinderen. Ze willen eruit halen wat erin zit en elke leerling op de goede plek krijgen.’

Marcel Verbij, teamleider Olympia College

Ook in de ogen van de Onderwijsinspectie is een gezamenlijke opvatting (visie) op differentiëren basisvoorwaarde om het verder vorm te geven in de dagelijkse praktijk. In het waarderingskader staat dit als volgt beschreven: 'Uit het pedagogisch en didactisch handelen van het team blijkt dat er sprake is van een gedeelde visie, dan wel uitgangspunten. (...) Het team stemt de instructies, begeleiding, opdrachten en onderwijstijd doelgericht af op de onderwijsbehoeften van groepen en individuele leerlingen.' (Inspectie van het Onderwijs, 2021)

Het is het mooiste als er binnen de school een gesprek op gang komt over de vraag in hoeverre differentiëren mogelijkheden kan bieden voor het vormgeven en uitbouwen van de gezamenlijke visie op onderwijs en de gezamenlijke manier van werken. Ter illustratie geven we een voorbeeld.

Praktijkvoorbeeld: Onderwijsvisie formuleren

De schoolleiding van school A heeft een onderwijsvisie geformuleerd waarin de volgende kernwoorden terugkomen: zelfstandigheid, vrijheid, verantwoordelijkheid en gelijkwaardigheid. De afgelopen jaren heeft de school vastgesteld dat leerlingen zich anders zijn gaan gedragen. De verschillen tussen leerlingen zijn toegenomen als het gaat om motivatie voor school, de mate waarin zij zelfstandigheid aankunnen en de cijferspreiding binnen bepaalde vakken. De schoolleiding en de docenten zijn het erover eens dat de school haar onderwijsaanbod moet afstemmen op de veranderde behoeften van de leerlingen. Ze besluiten om hun bestaande onderwijsvisie te verbinden aan het thema differentiatie. Dat doen ze door te stellen dat differentiëren wordt nagestreefd in de mate van zelfstandigheid, vrijheid en verantwoordelijkheid voor zowel leerlingen, docenten als schoolleiding. De school besluit de komende jaren nadrukkelijker in te zetten op differentiëren en neemt dit op in het schoolplan.

De school uit dit voorbeeld vertaalt de onderwijsvisie naar de onderwijspraktijk en daarmee naar de wijze waarop zij leerlingen begeleidt en ondersteunt naar het uitstroomperspectief. In een ideale situatie gebeurt dit op individueel leerling-niveau. Wat heeft deze leerling nodig aan instructie, begeleiding, opdrachten en onderwijstijd om tot het gewenste resultaat te komen? Hoe kunnen wij als school onze kernwaarden hierbij zo goed mogelijk laten gelden?

In dit voorbeeld valt een aantal zaken in positieve zin op. Ten eerste dat er binnen de school bereidheid is om het onderwijs aan te passen op de veranderde behoeften van haar leerlingen, bijvoorbeeld in de vorm van interne differentiatie in de lessen.